

ДЕРЖАВНО-РЕЛІГІЙНІ ПОГЛЯДИ НА ШЛЮБ У БОЛГАРІЇ ТА УКРАЇНІ

Белякова І. Ю.

Мета написання цієї статті – описати поняття «шлюб»; порівняти розуміння шлюбу у Болгарії та Україні з точки зору релігії та держави.

Встановлено, що в сучасному світі основні закони держави збігаються із Словом Божим, що чітко описується в цій науковій статті. Проте релігія жорсткіше відноситься до деяких питань, як-от до поняття «шлюб»: за законами обох країн розірвати сім'ю можна, а от у релігійному розумінні «шлюб, який укладений на небесах, – вічний».

Ключові слова: державно-релігійні погляди на шлюб, шлюб, сім'я, Болгарія, Україна, Православна Церква, Конституція.

Цель написания данной статьи – описать понятие «брак»; сравнить понимание брака в Болгарии и Украине с точки зрения религии и государства.

Установлено, что в современном мире основные законы государства совпадают со Словом Божиим, что четко описывается в данной научной статье. Однако религия более жестко относится к некоторым вопросам, например к понятию «брак»: по законам обеих стран разорвать семью можно, а вот в религиозном смысле «брак, который заключен на небесах, – вечный».

Ключевые слова: государственно-религиозные взгляды на брак, брак, семья, Болгария, Украина, Православная Церковь, Конституция.

Today, at the state level in most countries of the world marriage is perceived as a kind of contract, which is concluded between the three sides – a man, a woman and a state. A hard family that lives in legal marriage is the foundation of the state. The welfare of the state is related to the welfare of the family. Without a family institution a state can not exist.

Marriage – a voluntary union between a man and a woman, which is concluded in accordance with the established procedure with observance of the requirements of the law, is aimed at creating a family. Marriage generates mutual personal and property rights and duties of the spouses, which arise from the moment of state registration of real family creation. Marriage is concluded without specifying its term of action. Introduction to marriage involves the desire of the spouses to maintain marital relationships throughout their lives. However, this does not mean the impossibility of termination of a marriage, for example, when changing the relationship between spouses in the negative side. Religious (church) marriage, that is marriage concluded from religious rites – in the church, mosques, synagogues, etc. – is not a marriage in legal sense and has no legal consequences. A religious marriage can be concluded before or after the state registration of the creation of a family in the civil registry authorities, but not instead of such registration.

Unlike written legal laws, religious norms regulate marital relations with the help of morals, traditions and customs. Among them are the rules of courtship, marriage choice, pre-marital behavior, the upbringing of children, the division of power and responsibilities between spouses, etc. That is the religious perception of the concept of “marriage” is wider than the general state. According to religious norms, marriage is a great blessing given by God, the purpose of marriage is marriage. And today, insisting on the need for a church marriage (“If the Lord does not

build a house, the workers who build it work in vain” (Is. 126.1) [3]), the pastors of the Orthodox Church respect the civil marriage – the state understanding of the concept of “marriage”, because understand that marriage is introduced in order to realize the life of mutual love, that is to destroy individual isolation, to expand the personality (“the life of one person in two hypostases”).

Most citizens in Bulgaria and Ukraine are Orthodox Christians. Both in Bulgaria and in Ukraine the Orthodox Church and religious organizations are separated from the state and it is not surprising that the views on marriage vary.

The purpose of writing this article is to describe the concept of “marriage”; compare the understanding of marriage in Bulgaria and Ukraine in terms of religion and the state.

The state and religious perception of marriage in Bulgaria and Ukraine are very similar, almost identical. The difference lies in the perception of this concept by society.

The church stands only for the legal marriage between a man and a woman, it must be indissoluble, and integrity, unity, loyalty and fecundity should manifest between the spouses in it.

It has been established that in the modern world the Basic Laws of the state coincide with the Word of God, which is clearly described in this scientific article. However, religion is more harsh on some issues, such as the concept of “marriage”: according to the laws of both countries, it is possible to break a family, but in the religious sense “marriage that is concluded in heaven is eternal”.

A strong family living in legal marriage is the basis of the state. The welfare of the state is interconnected with the well-being of the family. Without the institution of the family, the state cannot exist.

Key words: state-religious views on marriage, marriage, family, Bulgaria, Ukraine, Orthodox Church, Constitution.

Виклад основного матеріалу. Кожна людина має право на певний вибір релігії. Він починається з її сім'ї, оскільки є батьки, які сповідують ту чи іншу віру. Вже з лона матері дитина готується вступати в релігійну спільноту. Очевидно, що з плином часу в неї формується певний світогляд. Тому в дорослому віці перед особою може постати вибір: залишитися зі своєю вірою чи обрати іншу. Тут важливо інше: щоб цим релігійним уподобанням людина відповідала протягом усього життя.

Мудреці, вчені та простолюдини ставили за мету визначити основний зміст, ідею, яка закладена в серцевині подружнього життя. Сотні сторінок присвячені процесу укладання шлюбу, нормам поведінки подружжя та порадам щодо тривалості шлюбу. «Питання про шлюб є одним з найважчих і заплутаних», – писав один із найбільш авторитетних західних богословів блаженний Августин. Проте це питання залишається актуальним і нині, як і десятки, сотні років тому, оскільки людство не перестало створювати та ліквідовувати шлюби. Лише з часом змінювались форми, правила, основи подружнього життя та самі форми шлюбів. Важливу роль у цих змінах майже завжди

в більшості країн відігравала релігія. «У всіх країнах і в усі часи ми зустрічаємось із втручанням релігії в шлюбні справи. У всі часи релігія брала участь в укладенні шлюбу», – пише Монтеск'є. Не погодитись із цим важко, проте варто зауважити, що не стільки релігія впливала на зміни інституту сім'ї, як взаємини світської влади та релігії, держави і церкви. Після розпаду Радянського Союзу, в якому державною ідеологією був атеїзм, у сучасній Україні законодавчо забезпечено вільне віросповідання, на юридичних факультетах всебічно вивчається канонічне право. Тому вважаємо актуальним повернення до витоків саме християнського вчення про шлюб і сім'ю, основою якого є Біблія. Адже саме основи релігії були підґрунтям встановлення та закріплення юридичних норм укладення шлюбів. І, зрештою, побудова всього сімейного права як одного з найголовніших інститутів суспільства базується також на релігійно-духовних скрижалях. Канонічне визначення шлюбу тісно переплітається з визначеннями римських юристів. У «Номоканоні» Константинопольського патріарха Фотія (титул XII, гл.13), у «Синтагмі» Матфія Властаря, в грецьких правових збірниках Візантії, зокрема в «Прохіроні» Василя Македонянина (титул IV, гл.1), переклад якого склав 50-ту главу «Кормчої Книги», шлюб визначається словами римського юриста Модеста (III ст.), які внесені в Дигести Юстиніана: *Nuptiae sunt conjunctio maris et foeminae, consortium omnis vitae, juris divini et humani communicatio* (fr. 1. Deg. de ritu nupt. XXIII, 2). У руській Кормчій це визначення звучить так: «Брак есть мужеви и жене сочетание, сбытие во всей жизни, божественныя и человеческия правды общение» [3]. Автор грецького Номоканону зауважує, що воно «найкращим чином» визначає сутність подружнього союзу. Справді, в цьому визначенні вказані всі суттєві якості шлюбу як інституту, який має фундамент у самій природі людини. По-перше, вказаний природний або фізіологічний елемент шлюбу – відмінність статі («полу»), які встановлені природою саме для їх єднання, без чого не зміг би продовжуватись людський рід. І це єднання у шлюбі римський юрист бачить як союз саме одного чоловіка й однієї жінки (*maris et foeminae conjunctio*). По-друге, у згаданому визначенні чітко вказане й етичне значення шлюбу, яке ґрунтується на повному та нерозривному взаємозв'язку всіх життєвих стосунків між подружжям (*consortium omnis vitae*) і, зокрема, у зв'язку релігії та права (*juris divini et humani communicatio*), що можливе лише за союзу одного чоловіка та однієї жінки. Церква, взявши це визначення в свій Номоканон, умотивувала його нормами закону Божого і через це наділила його вищим християнським змістом. Остання частина визначення шлюбу Модеста звучить: *juris divini et humani communicatio*, і вказує на необхідність взаємин, спілкування подружжя в релігії та праві. Перше з цих визначень взяте Модестом із древньої форми римського шлюбу, яка називалась *confarreatio*. У цій формі шлюб являв собою морально-релігійні зв'язки, які суттєво відрізнялись від усіх інших цивільних відносин. Як *juris divini communicatio* шлюб зводився до взаємин жінки в домашньому культі чоловіка, догляд за яким було обов'язком її як *mater familias*. Тому вона і називалась стосовно чоловіка як *socia rei sacrae*. У період Модеста ця форма шлюбу майже зникла і шлюб, укладений у вільній формі, тобто без переходу жінки під владу і в сім'ю чоловіка, не породжував між подружжям жодних правовідносин в їх *sacra privata*. Навіть спілкування в публічному культі не було для них обов'язковим.

Кожен із подружжя міг мати своїх богів або ж не мати жодних. Але церква, для якої шлюб був таїнством, тобто такою справою, яка звершувалась під дією благодаті Божої, звичайно, потребувала єднання подружжя в релігії. І якщо в церковному Номоканоні Модестове визначення шлюбу визначається як «найкраще», то це саме тому, що там «єднання в релігії» чітко зазначене як суттєва ознака подружнього союзу. Із зазначеного аналізу можна підсумувати, що цьому союзу (договору) притаманні чотири елементи: природний, або фізичний (моногамний союз осіб різної статі), етичний, або моральний (спілкування у всіх життєвих взаєминах), юридичний та релігійний. Детальніше зупинимось на двох останніх. Разом із укладенням шлюбу виникає й багато нових правовідносин, тому він як необхідність має і юридичний бік. Через шлюб встановлюються права та обов'язки між самим подружжям, між батьками і дітьми. Таким чином, шлюб має спільний характер з іншими юридичними відносинами, заснованими на взаємно вираженій волі, тобто на договорі. Але за своїм предметом і метою він суттєво відрізняється від інших договорів, бо спрямований не на виконання певної роботи чи послуг, які мають матеріальну вартість або цінність, а на позитивні стосунки, які хоч і встановлюються за взаємною згодою, але не мають терміну закінчення, ні інших умов, які б давали право на вільне розірвання цього договору. Релігійний, або sacramentalний зміст, який притаманний самій суті християнського шлюбу, залишається в ньому постійно, підтримуваний живою вірою подружжя, їхнім життям у Христі, тобто в постійному спілкуванні з церквою – будівничою тайн Божих. Це є догматичне християнське вчення про шлюб. Але без цього вчення ми не змогли б зрозуміти, чому християнський шлюб, зберігаючи в собі риси шлюбу дохристиянського, тобто єврейського і римського, водночас став предметом законодавства не тільки державного, а й церковного.

Нині на державному рівні більшості країн світу шлюб сприймається як своєрідний контракт, який укладається між трьома сторонами – чоловіком, жінкою та державою. Сильна сім'я, яка живе у законному шлюбі, є основою держави. Добробут держави пов'язаний з добробутом сім'ї. Без інституту сім'ї держава не може існувати.

Шлюб – добровільний союз чоловіка і жінки, що укладається в установленому порядку з дотриманням вимог закону, спрямований на створення сім'ї. Шлюб породжує взаємні особисті та майнові права і обов'язки подружжя, які виникають з моменту державної реєстрації створення сім'ї. Шлюб укладається без зазначення строку його дії. Вступ до шлюбу передбачає бажання подружжя на збереження шлюбних відносин протягом усього життя. Однак це не означає неможливість припинення шлюбу, наприклад, у разі зміни взаємин між подружжям у негативний бік. Релігійний (церковний) шлюб, тобто шлюб, укладений за релігійними обрядами – у церкві, мечеті, синагозі та ін. – не є шлюбом в юридичному сенсі і не має правових наслідків. Релігійний шлюб можна укласти до або після державної реєстрації створення сім'ї в органах реєстрації актів цивільного стану, але не замість такої реєстрації.

На відміну від писаних юридичних законів, релігійні норми регулюють шлюбні відносини за допомогою моралі, традицій та звичаїв. До їх числа належать норми залицяння, шлюбного вибору, дошлюбної поведінки, виховання дітей, розподілу влади та обов'язків між подружжям тощо. Тобто релігійне сприйняття поняття «шлюб» ширше, ніж загальне державне. За релігійними

нормами шлюб – це велике благословення, яке дароване Богом, ціль шлюбу – шлюб. І тому сьогодні наполягаючи на необхідності церковного шлюбу («Если Господь не создает дома, напрасно трудятся строящие его» (Ис. 126.1.) [3]), пастирі Православної Церкви з повагою ставляться до цивільного шлюбу – державного розуміння поняття «шлюб», адже розуміють, що у шлюб вступають для того, щоб реалізувати життя взаємної любові, тобто зруйнувати індивідуальну ізоляваність, розширити особистість («життя однієї особи в двох іпостасях»).

Більшість громадян у Болгарії та Україні – це саме православні християни. Як у Болгарії, так і в Україні Православна Церква і релігійні організації відокремлені від держави, тому і не дивно, що погляди на шлюб різняться.

Взявши до прикладу Основний Закон держави, на основі якого будується вся правова система порівнюваних країн, хочеться відзначити, що принципи шлюбу в церковному розумінні дещо схожі на принципи існування сучасної держави:

1. Відповідно до першочергового Божого задуму чоловік і жінка мусили мати однакову владу і здійснювати рівноправне правління («Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах» – ст. 21 Конституції України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР; «Всі люди народжуються вільними і рівними по гідності та правах» – п. 1, ст. 6 Конституції Республіки Болгарія від 13.07.1991 року № 56);

2. Відповідно до Божого задуму верховенство у шлюбі є обов'язком чоловіка («Президент України є Главою держави і виступає від її імені» – ст. 102 Конституції України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР; «Президент є главою держави» – п. 1 ст. 92 Конституції Республіки Болгарія від 13.07.1991 року № 56);

3. Верховенство – це не правління, верховенство – це лідерство («Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина» – ст. 102 Конституції України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР; «Президент є Верховним головнокомандувачем Збройних сил Республіки Болгарії» – п. 1 ст. 100, «Збройні сили гарантують суверенітет, безпеку і незалежність країни і захищають її територіальну цілісність» – ст. 9 Конституції Республіки Болгарія від 13.07.1991 року № 56);

4. Шлюб «за межами саду» – це шлюб взаємних звинувачень, безвідповідальних вчинків і невиконання чоловіком своїх обов'язків голови сім'ї («Президентом України може бути обраний громадянин України» – ст. 103 Конституції України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР; «Президентом може бути обраний болгарський громадянин» – п. 2 ст. 93 Конституції Республіки Болгарія від 13.07.1991 року № 56);

5. Чоловік веде сім'ю не як тиран і диктатор, а як голова: з любов'ю, благодаттю, мудрістю і знаннями під керівництвом Христа («Президент України є гарантом ... прав і свобод людини і громадянина» – ст. 102, «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава» – ст. 1 Конституції України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР; «Президент... уособлює єдність нації...» – ст. 92, п. 2, «Республіка Болгарія гарантує життя, гідність і права особистості і створює умови для вільного розвитку людини і громадянського суспільства» – ст. 4 Конституції Республіки Болгарія від 13.07.1991 року № 56) [1; 2].

Незважаючи на схожість наведених вище державних та релігійних принципів, різниця у сприйнятті шлюбу віруючими та невіруючими людьми все ж залишається і найкраще вона прослідковується на прикладі двох церковних інститутів, які мають місце у церковному праві України та Болгарії – це шлюб і чернецтво. На перший погляд, шлюб і чернецтво різняться за своїм значенням, але насправді, це наче дві сторони однієї медалі.

У шлюбі возз'єднання двох осіб видне для оточуючих: двоє поєднуються однією долею, щоб пройти все життя пліч-о-пліч. У чернецтві людина відходить від особистої близькості, яка є радістю і наповнює шлюб, наче в передчутті того часу, коли Бог переможе, коли переможе все, що є найкращого в людині. Чернець відмовляється від близькості, але він не відмовляється від любові: по-перше, від любові до Бога, по-друге, від любові до людини.

Тобто і в чернецтві, і в шлюбі корінь всього – любов, любов до світу, у якому ми живемо, в розумінні його трагедії, а разом із тим (і це дає відбиток, можливо, більш яскраво, в шлюбі) в радості про те, що в цьому наповненому трагедії світі є любов, є єднання, є дружба, є такі людські відносини, які роблять його не пеклом, а можливим раєм.

Отже, підбиваючи підсумки, можна відзначити, що державне та релігійне сприйняття шлюбу у Болгарії та Україні схожі, якщо не сказати ідентичні. Різниця полягає у сприйнятті цього поняття суспільством. Проте, незважаючи на різницю у поглядах на шлюб у суспільстві, віруючі і не віруючі нині переймаються нестійкістю шлюбу і горем, яке ця нестійкість приносить і подружжю, і дітям.

Адже нині більшість дивиться на шлюб із суто загальнодержавної точки зору, вважаючи його чимось статичним. У такому разі сім'я перетворюється ні на що інше як на частину загальнодержавного апарату, який накладає на неї великий тягар, і цей тягар деколи виявляється непосильним. Натомість шлюб для християн не є чимось статичним: за їхньою думкою, шлюб – це динамічне явище, будівництво, вся його сила – в русі, цілеспрямованості і в його вселюдському значенні [4].

Тобто можна лише сподіватися, що громадяни України та Болгарії перейдуть на вищий рівень сприйняття такого важливого соціального явища, як шлюб, і це стане основою позитивних суспільних змін.

Література:

1. Конституція України, прийнята на V сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. № 254к / 96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Конституція Республіки Болгарія від 13.07.1991 р. № 56: URL: http://obolgarii.narod.ru/zakoni/konstituciq.htm?fbclid=IwAR3n6XalXkMx-jl8ym3OSdFwm1g0QZk66P0xPcErM_8nZ2P9GM64qOZOiZU
3. Біблія або книги Святого писання Старого й Нового Заповіту: із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена / пер. Огієнко І. Донецьк: ОБФ «Східноєвропейська місія», 2008. 319 с.
4. Антоний. Брак и семья: беседы о браке и семье / Ред.-сост. Е.Л. Майданович. К.: Послушник, 2011. 351 с.

*Беякова І. Ю.,
аспірант спеціальності «Міжнародна політика»
факультету міжнародних економічних відносин
Ужгородського національного університету*